

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



هزری کربن

# اسلام در سرزمین ایران

چشم اندازهای معنوی و فلسفی ۴۱

دقتر پنجم: مکتب اسپهان

دقتر ششم: مکتب شیخیه

دقتر هفتم: امام دوازدهم و فتوت

مترجم: رضا کوهکن

ویراستار: زینب پودینه آقایی

تهران، ۱۴۰۰

سرشناسه	: کوربن، هانری، ۱۹۰۳ - ۱۹۷۸ م. Corbin, Henry
عنوان و نام پدیدآور	: اسلام در سرزمین ایران: چشم‌اندازهای معنوی و فلسفی / هانری کوربن؛ ترجمه رضا کوهکن؛ ویراستار زینب پودینه آقایی.
مشخصات نشر	: تهران: موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، ۱۳۹۴ -
مشخصات ظاهری	: ج.
شابک	: ج.۱: 978-600-7009-42-0؛ ج.۳: 978-600-7009-89-5؛ ج.۴: 978-622-6331-25-8
وضعیت فهرست نویسی	: فایا
یادداشت	: عنوان اصلی: En Islam iranien: aspects spirituels et philosophiques, c1971..
یادداشت	: ج.۳ و ۴ در یک مجلد (چاپ اول: ۱۳۹۶).
یادداشت	: جلد اول تا چهارم این کتاب در سال ۱۳۹۸ تجدید چاپ شده است.
مندرجات	: ج.۱. تشیع دوازده امامی - ج.۳. روزبهان و آیین عشاق - ج.۴. تشیع و تصوف -
موضوع	: اسلام -- ایران - فلسفه - ایران
شناسه افزوده	: کوهکن، رضا، ۱۳۵۳ - مترجم
شناسه افزوده	: پودینه آقایی، زینب، ویراستار
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۴ الف۵/۴/ک۹۴/۴/بپ۱۵
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۹۱۶۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۹۰۷۱۷۴
اطلاعات رکورد کتابشناسی	: رکورد کامل



مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران

## اسلام در سرزمین ایران

چشم‌اندازهای معنوی و فلسفی / ۴

مترجم: رضا کوهکن

ویراستار: زینب پودینه آقایی

صفحه‌آرا: معصومه قاسمی

چاپ اول: ۱۴۰۰

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۲۲۰،۰۰۰ تومان

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مؤسسه بوستان کتاب

حق چاپ و نشر محفوظ است.

نشانی: تهران، خیابان نوفل لوشاتو، خیابان شهید آراکلیان، شماره ۴

تلفن: ۶۶۴۰۵۵۴۵؛ نمابر: ۶۶۹۵۳۳۴۲

شابک جلد ۴: 978-622-6331-25-8 978-600-7009-42-0 978-600-7009-89-5

شابک دوره چهارجلدی: 978-622-6331-26-5


www.irip.ac.ir

پیشکش بہ

اسٹلا (سارہ، نور دیدہ)، مارہمراہ







## فهرست

۱۱	سخنی و سپاسی
۱۵	چکیده دفتر اول
۱۹	چکیده دفتر دوم
۲۳	چکیده دفتر سوم
۲۹	چکیده دفتر چهارم
۳۷	چکیده دفتر پنجم
۴۱	چکیده دفتر ششم
۴۳	چکیده دفتر هفتم

### دفتر پنجم: مکتب اسپهان

---

۴۹	بخش نخست: واگویی‌های آهخته‌ای میرداماد (۱۰۴۱)
۵۱	فصل یکم: میرداماد و مکتب اسپهان
۷۷	فصل دوم: مشاهده میرداماد در مسجد قم
۸۹	فصل سوم: علو در عزلت
۹۷	فصل چهارم: «این بانگ و خروش سترگ غیبی...»
۱۰۷	بخش دوم: ملا صدرا شیرازی (م. ۱۰۵۰)
۱۰۹	فصل یکم: زندگی و آثار ملا صدرا
۱۲۷	فصل دوم: اندیشمند شیعی و «فلسفه نبوی»

۱۴۵	فصل سوم: به سوی یک مابعدطبیعه رستاخیز
۱۵۹	فصل چهارم: عالم خیال و جسم لطیف رستاخیزی
۱۷۱	فصل پنجم: تخیل خلاق و خویشکاری آخرت‌شناختی آن
۱۸۳	فصل ششم: سه نشأت انسان
۱۹۳	بخش سوم: قاضی سعید قمی (۱۱۰۳)
۱۹۵	فصل یکم: در شهر سپند قم «شهر پاس‌داشته»
۲۰۹	فصل دوم: الهیات تنزیهی و امام‌شناسی ساختاری
۲۲۹	فصل سوم: «داستان ابر سپید» به مثابه حکایت تشریفی
۲۳۵	فصل چهارم: اندرتابش (: انطوای) زمان تقویمی و ...
۲۵۳	فصل پنجم: اندر پیمایش و آشنایی با کوه قاف
۲۸۵	خاتمه

### دفتر ششم: مکتب شیخیه

۲۹۵	بخش نخست: شیخ احمد احسایی
۲۹۷	فصل یکم: مکتب شیخیه
۳۱۱	فصل دوم: زندگانی و آثار شیخ احمد احسایی (۱۱۶۶ - ۱۲۴۱)
۳۱۱	فصل دوم: زندگانی و آثار شیخ احمد احسایی
۳۳۱	بخش دوم: جانشینان شیخ احمد احسایی
۳۳۳	فصل یکم: سید کاظم رشتی (۱۲۱۲ - ۱۲۵۹)
۳۳۳	فصل یکم: سید کاظم رشتی
۳۳۹	فصل دوم: شیخ حاج محمد کریم‌خان کرمانی (۱۲۲۵ - ۱۲۸۸)
۳۳۹	فصل دوم: شیخ حاج محمد کریم‌خان کرمانی
۳۴۷	فصل سوم: شیخ حاج محمد خان کرمانی (۱۲۶۳ - ۱۳۲۴)
۳۴۷	فصل سوم: شیخ حاج محمد خان کرمانی
۳۵۱	فصل چهارم: شیخ حاج زین‌العابدین خان کرمانی (۱۲۷۶ - ۱۳۶۰)
۳۵۱	فصل چهارم: شیخ حاج زین‌العابدین خان کرمانی



۳۵۵	فصل پنجم: شیخ ابوالقاسم خان ابراهیمی سرکارآقا (۱۳۱۴ - ۱۳۸۹)
۳۵۵	فصل پنجم: شیخ ابوالقاسم خان ابراهیمی سرکارآقا
۳۶۵	بخش سوم: دقایقی از تعلیم شیخی
۳۶۷	فصل یکم: سنت و احیاء
۳۷۵	فصل دوم: در باب احیای مابعدالطبیعه
۳۸۹	فصل سوم: «رکن رابع»
۴۰۵	فصل چهارم: فرجام‌شناسی و یکرختی زمان و فضا

### دفتر هفتم: امام دوازدهم و فتوت

۴۲۳	بخش نخست: تذکره امام دوازدهم
۴۲۵	فصل یکم: اکمال مجموعه (ملکوتی) تام دوازده تن
۴۳۳	فصل دوم: از بیزانس تا سامرا
۴۴۹	فصل سوم: خاتم ولایت محمدی و غیبت وی
۴۶۹	بخش دوم: در زمان «غیبت کبری»
۴۷۱	فصل اول: حرم جم-کران
۴۸۱	فصل دوم: سفر به جزیره خضرا در دریای سپید
۵۰۷	فصل سوم: جزایری با پنج شهر
۵۱۷	فصل چهارم: دیدار در بیابان یا همه‌جایی ناکجاآباد
۵۳۷	بخش سوم: فتوت
۵۳۹	فصل یکم: از «جزیره سبز» یوحنا بیان تا شعر ناتمام گوته
۵۶۵	فصل دوم: سنت ابراهیمی و جوانمردی
۵۹۱	فصل سوم: امام دوازدهم و فرمانروایی فارقلیط
۶۱۹	فصل چهارم: راهبر و ولی شخصی
۶۲۹	نمایه جامع



## سخنی و سپاسی



در خاتمه ترجمه مجلد سوم، ختم کار ترجمه «اسلام در سرزمین ایران» را اعلان کردم و به راستی، قصد ادامه ترجمه را نداشتم. اما پافشاری و شوق مفرط همسرم، بانو زینب پودینه آقایی، «علت تام» تحقق ترجمه مجلد چهارم گشت. باشد که به این ترتیب، پژوهندگان و جویندگان، به ترجمه‌ای قابل اعتماد از این اثر بنیادی کربن - که وانگهی «از» فرانسه، زبان اصلی متن، صورت گرفته است - نائل شوند! مایه خوشوقتی است که این چنین، یک پژوهش بنیادی درباره حکمت و عرفان ایران زمین در دسترس مخاطبان فارسی زبان قرار می‌گیرد. امیدواریم که این ترجمه که با دغدغه دقت و وفاداری به متن و مقصود نویسنده، و نیز گویایی در زبان مقصد به انجام رسیده است، بتواند تصویری روشن - در حد مقدورات معرفتی و روشی - از دیدگاه کربن در اختیار خوانندگان قرار دهد. برغم اینکه برخی کتب کربن را مترجمانی در گذر ایام به فارسی ترجمه کرده‌اند، اما هیچ یک از این ترجمه‌ها کمینه سنجه‌های یک ترجمه پذیرفتنی را برآورده نکرده‌اند. بر معدود ترجمه‌هایی هم که از زبان فرانسه صورت گرفته است (کارهای مرحوم سید ضیاء الدین دهشیری، سید جواد طباطبایی و مرحوم اسدالله مبشری)، نقدهایی وارد است. و این دلیل آن است که ترجیح داده‌ایم در ارجاعاتی که کربن به آثار خودش می‌دهد، ارجاعات را به همان متن اصلی فرانسوی محفوظ داریم. نوشتار کربن در کلیت خود هم گویاست و هم منسجم. بر این اساس به ندرت، توضیحی به متن افزوده‌ایم. به هر روی، افزوده‌های نادر ما داخل دو قلاب [] آمده، و از متن اصلی متمایز شده است. هلال‌های موجود در داخل متن، از خود کربن است.

شرح و به‌یقین نقد اندیشه کربن وادی دیگری است که اگر چه لازم است، اما شتاب در آن پسندیده نیست. ما آدمیان یا به «نظرگاه، نقطه نظر» یزدان دسترسی نداریم یا اینکه اگر حتی به آن نقطه رسیدیم، آنجا خموشی محض است و جای سخن نیست، و چون به وادی سخن آمدیم، در وادی نظریه و بینش بشری قرار گرفته‌ایم؛ در هر دو شق، آنچه بگوییم، بی‌تردید صبغه بشری دارد و در نتیجه، در معرض بحث، بررسی و نقد خواهد بود. به هر روی، هر یک از اندیشمندان بر کره عظیم معرفتی بشر، در نقطه‌ای می‌ایستند و بنایی (یا نظری) را برپا می‌کند، کافی است بیننده از نقطه‌ای دیگر بر روی این کره به این بنا (یا نظر) نگاه کند، در این صورت به راحتی خواهد توانست نقائصی را بر آن تشخیص دهد. و این قضیه خود بخود در مورد هانری کربن هم صادق است، خصوصاً اینکه ایشان به تبع گستردگی حوزه پژوهش‌هایش مجبور بوده است در موضوعات بسیاری موضع بگیرد که این امر، خود، روزه‌های متعددی برای نقد اندیشه ایشان فراهم می‌آورد. باری، یک مقدمه ضروری برای نقد اندیشه کربن، عرضه ترجمه آثار اصلی وی است تا پژوهشگران ناآشنا به زبان فرانسه بتوانند به گونه‌ای مطمئن با فکر ایشان در تماس افتند. و ما امیدواریم با این ترجمه، نقشی هر چند کوچک، در این جهت ایفا کرده باشیم.

از آنجا که کربن، به عنوان یک فیلسوف و اندیشمند، در ترجمه فرانسوی آیات قرآن، هیچ یک از ترجمه‌های فرانسوی موجود در عصر خویش را معیار قرار نداده، و شخصاً آنها را ترجمه کرده است، ضروری است در ترجمه فارسی نیز همین روش به کار گرفته شود. بدین روی، چون ترجمه‌های وی، فنی و واجد دقائقی است که گاه در هیچ یک از ترجمه‌های متعدد قرآن، نظیری برای آن نمی‌توان یافت، ترجمه‌های او را مستقیماً به فارسی برگردانده‌ایم. وانگهی، همین رویه را در ترجمه‌های وی از احادیث و ادعیه نیز پیش گرفته‌ایم.

در ترجمه فارسی این مجلد، در مواردی معدود، به‌ضرورت، نشانه‌هایی نظیر «ص» و «ع» را به تناسب، در جهت تکریم پیامبر، امامان شیعی، و ... بعد از نام آنان افزوده‌ایم، در حالی که در متن فرانسوی (چون یک پژوهش دانشگاهی غربی و نه یک کار تبلیغی است) چنین نشانه‌هایی موجود نبوده است.

برای این مجلد نیز به مانند مجلد یکم و دوم، یک «نمایه جامع» - که کار پژوهشگر را بسیار راحت می‌کند - عرضه می‌کنیم، اما قادر نیستیم واژه‌نامه

تخصصی و تفصیلی لاتینی - فارسی سه مجلد را که در پایان مجلد سوم به دست دادیم، ادامه دهیم و تکمیل کنیم؛ واژه‌نامه مزبور در همین وضعیت فعلی نیز می‌تواند به خوبی، به کربن پژوهان به طور خاص، و به جمله دانش‌پژوهان علاقمند به ترجمه متون اسلامی به زبان‌های اروپایی و نیز به ترجمه تحقیقات غربیان در باب حکمت و عرفان اسلامی به زبان فارسی، به طور عام، یاری رساند.

نشانی ارجاعاتی درون‌متنی را که مؤلف در این مجلد، به سه مجلد پیشین اثر خود داده است، بر اساس ترجمه فارسی‌مان از آن سه، استخراج و تنظیم کرده‌ایم. ارجاعات درون‌متنی را که در مجلد چهارم به خود همین مجلد داده شده است، نیز بر اساس متن کنونی عرضه کرده‌ایم.

حیات یک اندیشمند و سرزندگی یک اثر (و از جمله یک ترجمه)، به این است که خواننده شود، و البته شرح و نقد گردد. از اینکه اهل فضل به مجلدات پیشین توجه نشان داده‌اند و تدریس آنها در برخی دوره‌های مرتبط رایج شده است، شادمان هستیم. دوستانی با تشویق‌هاشان به ما دلگرمی داده‌اند و عزیزانی یاریگرمان بوده‌اند: بانو استل کارو،<sup>۱</sup> و سروران دکتر یوسف آرام، میشل گارسیا،<sup>۲</sup> و بهروز جعفری، هر یک به گونه‌ای، بیش یا کم، اثر خود را بر این کار نقش بسته‌اند. از جملگی آنان سپاس داریم. با این حال، مسؤولیت خطاهای احتمالی که در متن درغلتیده باشد، به یقین برعهده این بنده، مترجم اثر، است. پذیرای آرای سازنده خوانندگان اندیشمند و نقاد هستیم. باشد که با اکسیر نقد، این سیم زر گردد.

هم‌چنین منت می‌پذیریم از این خانقاه کوچک، از این خانه‌گاه حکمت ایران (و از جمله از سران و از دست‌اندرکاران کنونی و پیشین آن) که فرصت این کار را در آن جای که خانه کربن بوده است، برایمان فراهم آوردند. از جملگی آنان سپاس داریم.

و سرانجام، باید به طور ویژه، سپاس خود را از همسر، ویراستار کل چهار مجلد اثر حاضر، ابراز دارم. چه دقایق بسیار که با هم سطر سطر متن فرانسه را با ترجمه تطبیق ندادیم و چه مباحثات پربار زبانی و مفهومی که بر واژه

---

1. Estelle Caro

2. Michel Garcia

واژه آن انجام ندادیم. و سهم ایشان در تحقق مجلد چهارم بیش از مجلدات پیشین بوده است؛ باشد که از درگاه نور همه انوار پاداش یابند!

و اما در اینجا با به پایان رسیدن ترجمه، شادمانه گزارش فارسی کلّ این اثر گرانبار، این فارسی‌نامه کربن را، بر همان منهج خود وی، به «استلا، استاره»ی فیروزه ایوان‌مان، به بانو زینب پودینه آقایی، پیشکش می‌کنم. و در نهایت اینکه امید آن داریم که این ره‌آورد، مقبول درگاه اختران پارسی‌دان افتد؛ باشد که از خاور تا باختر گستره ایران فرهنگی از گزند جمله ایدئولوژی‌هایی که کربن در این اثر برملا می‌کند، به دور بماند!